

İZZÜDDİN B. ABDÜSSELÂM'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ (*)

Adnan ALGÜL (**)

Öz

Fıkıh ilminde zamanının otoritesi olan İzzüddîn b. Abdüsselâm, tefsir, kelam, ahlak ve siyer gibi sahalarda eserler vermiş, bilhassa Dimaşk ve Kahire’de hicri VII. Asırda Şafî mezhebinin önderliğini yapmıştır. Farklı alanlarda eserler vermesine rağmen onun esas ihtisas alanı Fıkıh ilmidir. Bu çalışmada İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, öğrencileri, eserleri ve üstlendiği görevler ele alınacaktır. Bu vesileyle onu ilim dünyasına biraz daha tanıtmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şafii, Mezhep, Fıkıh, Tefsir, Tabakât.

Izzuddin b. Abdusselam: His Life and Scholarly Character

Abstract

Izzuddin b. Abdusselam, who was the leading authority in the field of Fiqh, also gave Works in hadith, kalaam, and the Interpretition of holy book Quran. He also became the religious leader of Shafi (a division in Islam) in the 7th century in Damascus and Cairo. Although he gave Works in a variety of areas, his specialized in Fiqh. Most of his Works have been printed. In this study, we will focus on Izzuddin bin Abdusselam's life, his wisdom and Works and the era he lived. We want to have a close look at him in terms of his knowledge.

Keywords: Izzuddin b. Abdusselam, Shafi, Sects, Fiqh, Tafsiir, Tabakât.

*) Bu makale, doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır. Bkz. Adnan Algül, “İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve önemi”, Basılmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2016.

**) Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam hukuku Ana Bilim Dalı
(e-posta: adnanalgul47@hotmail.com)

Giriş

İslam hukuk ekollerinden özellikle Şafii geleneğinde değerli eserler bırakan, Eyyübîler ve Memlükîler devletinde çeşitli kademelerde önemli görevler üstlenen, o günün problemlerini cesurca ve mezhep taassubu gütmeden çözmeye çalışan, içtihat derecesine ulaştığı söylenen ve ‘Sultânü’l-ulemâ’ olarak adlandırılacak kadar tarihte iz bırakan İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın gerek fıkıh tarihi gerekse Şafî mezhebi açısından tanınması önem arz etmektedir. İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın hayatını ve ilmî şahsiyetini anlatırken tabakat kitapları ve hakkında yazılan eserlerden istifade edilmiştir.

Hayatı

İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın açık/tam adı, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdulazîz b. Abdüsselâm b. Ebi'l-Kasım b. Hasan b. Muhammed b. Mühezzeb es-Sülemî eş-Şafî’dir.¹ Asıl ismi Abdulazîz’dir. Künyesi, oğlu Muhammed Abdullatif’e (ö. 695/1296) nispetle ‘Ebû Muhammed’ olup, lakabı, dinin şerefi ve izzeti anlamına gelen ‘İzzüddîn’dir. Daha sonraları kendisine öğrencisi İbn Dakîki’l-İd (ö. 702/1303) tarafından ‘Âlimlerin Sultanı’ anlamına gelen ‘Sultanü’l-ulemâ’² lakabı, ayrıca Memluk emirlerini açık artırmayla satmasından dolayı da³ ‘Bâi’u’l-Ümerâ’ lakabı verilmiştir.⁴ Süleym kabilesine mensup olduğu için ‘es-Sülemî’, bu kabilenin aslen Faslı olması hasebiyle de ‘el-Mağribî’, doğduğu, yetiştiği ve hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Dımaşk (Şam)’a nispetle ‘ed-Dımaşkî’, hayatının son yirmi yılını Mısır’da geçirmesi ve orada vefat etmesi nedeniyle ‘el-Mısırî’ ve Şafî mezhebine mensup olduğu için de ‘eş-Şafî’ nisbeleriyle anılır.⁵

- 1) Zehebî, Semsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1347) *el-İber fî Haberi men Ğaber*, thk. Ebu Hacer Muhammed Zağlul, I-IV, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, C. III, s. 299. (*el-İber*); Yafî, Ebu Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman, (ö. 768/1366) *Mir'atü'l-Cinân ve İbretü'l-Yekzân fî Ma'rifeti ma Yu'teberu min Havadisi'z-Zaman*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut, 1417/1997, C. IV, s. 116. (*Mir'at*); Sübkî, Ebû Nasr Tâcuddîn, Abdülvehhab b. Ali (727-771 h./1327-1370 m.), *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tânâhi-Abdulfettâh Muhammed el-huluv, Darü'l-İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, trs., C. VIII, s. 209. (*Tabakât*); İbn Kesîr, İmadüddîn Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (701-774 h.), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire, 1419/1998, C. XVII, s. 441. (*el-Bidâye*); Sellâmî, Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Rafî, *Tarihü Ulemâi Bağdad*, thk. Abbas el-Azâvî, ed-Darü'l-Arabiyyetü li'l-Mevsuat, Beyrut, 1420/2000, s. 84. (*Tarih*); İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, C. VII, s. 182; Dâvûdî, Şemsüddin Muhammed b. Ali, (ö. 945 h.) *Tabakâtü'l-Müfessirin*, I-II, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, C. I, s. 315. (*Tabakât*)
- 2) İsnevî, Cemâleddîn Abdurrahîm, (ö. 772 h.) *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, C. II, s. 83. (*Tabakât*); Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman (849-911/1445-1505), *Hüsnü'l-Muhadara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Darü'l-İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, Kahire, 1387/1967, C. I, s. 314. (*Hüsnü'l-Muhadara*); Merağî, Abdullah Mustafa, *el-Fethü'l-Mubîn fî Tabakati'l-Usulüyyin*, nşr. Muhammed Ali Osman, Matbaatü'l-Ensari's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1366/1947, C. II, s. 74. (*el-Feth*)
- 3) İlerde kadılık görevi anlatılırken bu satışın mahiyetinden söz edilecektir.
- 4) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 216; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 317.
- 5) İsnevî, *Tabakât*, C. II, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441; İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, (ö. 852 h.) *Refu'l-Isr an-Kudâti'l-Mısır*, thk. Ali Muham-

İzzüddîn b. Abdüsselâm Suriye'nin Dımaşk (Şam) kentinde doğmuştur. O'nun doğum tarihiyle ilgili olarak tabakât kitaplarında 577/1181 veya 578/1182 şeklinde ikili bir tarih verilmektedir.⁶ Ancak, vefat tarihi olan 660/1262 yılı ile onun 83 sene yaşadığı yönündeki Sübkî'nin (771/1370) rivayeti⁷ göz önünde bulundurulacak olursa İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın 577/1181 yılında doğduğu görüşü gerçeğe daha yakın olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tarih kitaplarında İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın çocukluk yılları ve ailesi hakkında fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Sübkî'nin babasından naklettiği bir rivayete göre⁸ İzzüddîn b. Abdüsselâm oldukça fakir bir ailede yetişmiş, ailesinin maddi durumu onu küçük yaştan itibaren ilim talebinden ziyade geçim derdiyle meşgul etmiş ve bu yüzden de nispeten geç bir yaşta, ergenlik çağından çok sonra tam anlamıyla ilim tahsiline başlamıştır. Ancak bazı kaynaklarda İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın kırk veya elli yaşında ilim tahsiline başladığı bilgisi yer almakta ise de konuyla ilgili genel kanaat söz konusu bilgilerin doğru olmadığı yönündedir. Zira ilerde onun ilim tahsili ve hocaları hakkında bilgi verildiğinde görülecektir ki o, ilk tahsiline Cemaleddîn el-Herastânî'nin (520-614 h.) yanında başlamıştır. Hicri 577 yılında doğan İzzüddîn b. Abdüsselâm, hocası vefat (h.614) ettiğinde 37 yaşındaydı. Doğal olarak hocasının vefatından önce ilim tahsiline başlayan İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın kırk veya elli yaşlarında okumaya başlamış olması düşünülemez.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, 639/1241 yılına kadar 62 sene Şam'da yaşamış, bu tarihte Mısır'a göç ederek ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmiştir.

med Ömer, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, 1418/1998, s. 239. (*Refu'l-Isr*); Sallâbî, Ali Muhammed, *Sultanü'l-Ulema ve Bai'ü'l-Umerâ*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009, s.11. (*Sultanü'l-Ulema*); Samerrâî, Ra'd Müslim, *Sultanü'l-Ulemâ el-İzz. b. Abdüsselâm ve Fikruhü's-Siyasî*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kâhire, 2014, 32-34. (*Sultanü'l-Ulema*); H. Yunus Apaydın, "*İbn Abdüsselam, İzzeddin*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul,1999,C. XIX, s. 284.

6) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 209; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, C. VII, s. 182. (*en-Nücümü'z-Zâhire*); Suyûtî, *Hüsni'l-Muhadara*, C. I, s. 314.

7) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 246.

8) Rivayet şu şekildedir: "Şeyh İzzüddîn hayatının ilk dönemlerinde çok fakirdi. İlim meşguliyeti de ancak yaşı biraz ilerledikten sonra başlamıştı. Kendisi Şam Camiindeki Kellâse kapısının yanında geceliyordu. Çok soğuk bir gecede camide yatarken ihtilam oldu. Bunun üzerine derhal caminin havuzuna inip yıkandı ve şiddetli soğuktan dolayı kendisinde çok büyük bir acı meydana geldi. Döndü, tekrar yattı ve tekrar ihtilam oldu. Caminin kapıları kapalı olduğu için dışarı çıkamıyordu. Bunun üzerine tekrar havuza inip yıkandı. Çıktıktan sonra şiddetli soğuktan dolayı bayıldı. (İbnü's-Sübkî der ki: Babam bu durumun üç kez mi, yoksa iki kez mi vuku bulduğunu anlattı, hatırlamıyorum.) Son yıkamışta bir ses işitti. "Ey İbn Abdüsselâm! Sen ilim mi istersin, yoksa amel mi? Şeyh İzzüddîn dedi ki: "İlim isterim çünkü o amele de iletir." Sabah olunca "et-Tenbîh" adlı kitabı (Ebû İshak eş-Şirâzî'nin Şâfiî fikhındaki önemli eseri) alıp kısa zamanda ezberledi ve ilme yöneldi. Böylece zamanının en iyi âlimi ve insanların en âbidi oldu." (Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 212-213; Ayrıca bkz., Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 119.)

İzzüddîn b. Abdüsselâm 9 Cemaziyelevvel, hicri 660 (1 Nisan 1262 m.) yılında 83 yaşındayken vefat etmiştir. Vefatından bir gün sonra Kahire'deki Karâfe kabristanına defnedilmiştir.⁹ Cenazesine Mısır ve Şam Sultanı Zahir Rükneddin Baybars (ö. 676/1277), emirler, askerler, kadılar, âlimler ve halktan büyük bir topluluk katılmıştır.¹⁰ Bu büyük kalabalığı gören Sultan Baybars, “Şüphesiz iktidarımın temelleri bugün daha da sağlamlaşmıştır. Çünkü herkesin kendisine başvurup sözünü dinlediği bu yaşlı âlim bir işaretiyle bile tahtımı devirebilirdi”¹¹ diyerek onun geniş halk kitleleri üzerindeki etkisi sebebiyle sultanlar nezdindeki otoritesini itiraf etmiştir. Bununla beraber Sultan Baybars, onun ölümünden duyduğu üzüntüyü de şu sözleriyle dile getirmiştir: “Ne hazin bir durumdur ki, Şeyh’in vefatı benim yönetimim sırasında olmuştur.”¹²

İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın ölümü, başta Şam olmak üzere Mekke, Medine, Yemen ve Bağdat gibi kentlerde de üzüntüyle karşılanmış ve kaynaklarda yer alan bilgilere göre, birçok yerde üzerine giyabi cenaze namazı kılınmıştır.¹³

İlmî Şahsiyeti

Tahsili

Daha önce de belirtildiği gibi geç sayılabilecek bir yaşta ilim tahsiline başlayan İzzüddîn b. Abdüsselâm, dönemin önde gelen ilim merkezlerinden biri olan Şam’ın ünlü âlimlerinden tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, kelim, dil ve belagat gibi alanlarda dersler almıştır. Zekâsı ve okumaya olan iştiyakıyla hocalarının takdirini kazanmış ve okuduğu ilimleri tamamlamadan bırakmamıştır.¹⁴

İzzüddîn b. Abdüsselâm memleketindeki âlimlerle yetinmeyip o dönemin adeta ilmin beşiği ve merkezi mesabesindeki Bağdat’a 597/1201 yılında gitmiş ve oranın meşhur

9) Tarihçilerin çoğu vefat gününü 10 Cemaziyelevvel (2 Nisan olarak) naklederken es-Sübki ise İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın oğlundan rivayetle babasının 9 Cemaziyelevvelde vefat ettiğini zikretmektedir. Sellâmî ise onun 9 Cemaziyelevvel (1 Nisan)’da vefat ettiğini ve 10 Cemaziyelevvelde defnedildiğini söyleyerek her iki rivayeti cem ve telif etmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü çoğunluk onun defnedildiği günü vefat günü olduğunu sanmıştır.(Bkz., Zehebî, *el-İber*, C. III, s. 299; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 245-246; İsnevî, *Tabakât*, C. II, s. 83; Sellâmî, *Tarih*, s. 86; Merağî, *el-Feth*, C. II, 74.)

10) Yafî, *Mir’at*, C. IV, s. 120; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 442; İbn Şühbe, *Tabakât*, C. II, s.139; İbn Hacer, *Refu’l-Isr*, s. 241.

11) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 215; İbn Şühbe, *Tabakât*, C. II, s. 139; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 323; Zühaylî, Muhammed, *el-İzz b. Abdüsselam*, Darü’l-Kalem, Dımaşk, 1992, s. 192. (*el-İzz*)

12) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 245; Zühaylî, *el-İzz*, s. 192.

13) Zühaylî, *el-İzz*, s. 192-193.

14) Onun şöyle dediği nakledilmiştir:“ihtiyaç duyduğum her hangi bir ilmi, okuduğum hocanın yanında bitirmeden bırakmazdım. Öyle ki okuduğum hocalardan her biri bana, ‘kendi kendine çalış, artık bana muhtaç değilsin’, demektedir. Ben ise okuduğum kitabı bitirmeden bırakmazdım.” Ayrıca onun: “otuz seneden beri her gece fikhın tüm bablarını aklımdan geçirmeden uyumuyorum” dediği de nakledilmiştir. (Dâvûdî, *Tabakât*, I, s. 319, 320.)

âlimlerinden olan Ebu Hafs Ömer b. Taberzed (ö. 607/1211) ve Hanbel b. Abdullah er-Rusafi'den (ö. 604/1208) hadis dinlemiştir.¹⁵ Ayrıca 639/1241 yılında Mısır'a göç ettikten sonra da Mısır'ın iki ünlü âlimi olan Hafız Zekiyyüddin b. Abdülazîm el-Münzirî (ö.656 h.)'nin hadis derslerine ve Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şazeli (ö.656 h.)'nin sohbet halkasına katılarak ilim tahsiline, ömrünün sonuna kadar hiç ara vermeden devam etmiştir.

Hocaları

Tahsilinin büyük kısmını Şam'da yapan İzzüddîn b. Abdüsselâm, dönemin önde gelen âlimlerinden fıkıh, usul ve hadis gibi değişik ilim dallarında dersler almıştır. Onun ilmî kişiliğinin oluşumunda bu âlimlerin büyük etkileri olmuştur. Ders aldığı hocalarının bir kısmı şunlardır:

Cemaleddîn el-Herastânî (520-614/1126-1217): Züht, takva ve ibadetlere düşkünlüğüyle bilinen Kadı Cemaleddîn Abdussamed b. Muhammed b. Ali b. Abdulvahid el-Herastânî, Şam'da önceleri kadı, daha sonra baş kadı olarak görev yapmıştır. Döneminde Şafî mezhebinin otoritesi haline gelmiştir. İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın ilk hocasıdır. Ondan fıkıh ve hadis dersleri almıştır.¹⁶ Hocası hakkında "İbnü'l-Herastânî'den daha çok fıkıh bilgisine sahip kimseyi görmedim" dediği nakledilmiştir.¹⁷

Fahrüddîn b. Asâkir (555-620/1160-1223): Tam adı Ebu Mansur Abdurrahman b. Muhammed b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah b. Hüseyin ed-Dimeşkî olup İbn Asâkir lakabıyla ünlüdür. Şam'da Şafî fıkıhının imamı¹⁸ konumuna gelen İbn Asâkir; ilmi, eserleri ve yetiştirdiği öğrencilerin yanı sıra, takva ve cesaretiyle de yaşadığı dönemde önemli tesirler bırakmıştır. İzzüddîn b. Abdüsselâm uzun yıllar kendisinden fıkıh ve hadis dersleri almış, takvasından ve yöneticilere karşı cesur tavırlarından oldukça etkilenmiştir.¹⁹

Seyfuddîn el-Âmidî (551-631/1156-1233): Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Ali b. Muhammed b. Salim el-Hamevî ed-Dimeşkî. Lakabı Seyfuddîn olup doğum yeri olan Amid (Diyarbakır)'a nisbetle 'Âmidî' diye meşhur olmuştur.²⁰ Fıkıh, usul ve kelam gibi ilimlerde derinleşen Âmidî yirminin üzerinde eser kaleme almıştır. Bunlardan en önemlileri "el-İhkâm fi Usulî'l-Ahkâm", "Münteha's-Sûl fi'l-Usûl" ve "Ebkârü'l-Efkâr" adlı eserleridir.²¹

15) Sellâmî, , *Tarîh*, s. 84,86.

16) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 209; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 67; İbn Şühbe, *Tabakât*, C. II, s. 137; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315.

17) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 67.

18) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 120.

19) Zehebî, *el-İber*, C. III, s. 299; Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 116; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 209; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 73.

20) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 306; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 57.

21) Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 60; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 307; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 214; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 58.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, Âmidî'den usul, kelam, cedel ve ilmü'l-hilaf derslerini almış ve ondan oldukça istifade etmiştir.²² Kelâmî görüşlerinin şekillenmesinde büyük etkisi olan hocasını şöyle anlatmaktadır: “Ben, tartışma metodunu ve bilimsel araştırma tekniklerini O’ndan öğrendim. O’nun kadar güzel ders veren bir hocaya rastlamadım. İnsanın inançlarını şek ve şüpheye, mezhepleri zaafa düşürecek bir zındık gelse onun karşısına çıkacak Âmidî’den başka kimse bulunmazdı. Çünkü bu konuda ehliyet ve kabiliyetin hepsi onda toplanmıştı”.²³

Kasım b. Âsâkir (527-600/1133-1204): Bahâuddîn Ebu Muhammed Kasım b. Ali b. Hibetullah b. Âsâkir. Hadis ve İslam Tarihi gibi ilimlerde zamanının önde gelen âlimlerinden biri olan Kasım b. Âsâkir, Hadis ve tarih bilgisinin yanı sıra, bid‘at ve hurafelere karşı verdiği mücadele ile de tanınmıştır. Kendisinden hadis dersleri alan İzzüddîn b. Abdüsselâm, onun bu özelliğinden oldukça etkilenmiştir.²⁴

Abdullatîf b. Şeyhi’ş-Şuyûh (523-596): Ebu’l-Hasan Diyauddin Abdullatîf b. İsmail b. Şeyhi’ş-Şuyûh el-Bağdâdî. İzzüddîn b. Abdüsselâm kendisinden hadis dersleri almıştır.²⁵

El-Huşû‘î (ö.598 h.): Ebu Tahir b. Berekât b. İbrahim b. Tahir el-Huşû‘î. İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın hadis hocasıdır.²⁶

İzzüddîn b. Abdüsselâm, yukarda zikredilen hocalarının ilminden istifade ettiği gibi onların güzel ahlakından da olumlu yönde etkilenmiştir. Böylece imlen ve manen kendisini geliştirdiği ve yetiştirdiği ifade edilebilir.

Öğrencileri

İzzüddîn b. Abdüsselâm tahsilini tamamladıktan sonra ömrünün sonuna kadar dönemin iki büyük ilim ve kültür merkezi niteliğini taşıyan Şam ve Kahire’de tedrisatta bulunmuştur. Şam’da Aziziye ve Gazzâlî medreselerinde, Kahire’de ise Sâlihiyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Bunun yanı sıra Emevî Câmii ve Amr b. As Camii gibi birçok camide ders halkaları oluşturarak eğitim faaliyetini sürdürmüştür.²⁷ İslam coğrafyasının dört bir yanından kendisinden ilim öğrenmek için akın akın gelen insanların yoğun ilgisi-ne muhatap olan İzzüddîn b. Abdüsselâm, gerek Şam’da gerekse Kahire’de kendisinden sonra tarihe mal olabilecek kapasitede, sonraki nesillere kaynak olabilecek nitelikte eserler veren yüzlerce ilim adamı yetiştirmiştir. Onun öğrencilerinden bazıları şunlardır:

22) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 209.

23) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 307; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 57.

24) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 209, 352; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVI, s. 731, 732.

25) Ebû Şâme, Şihabuddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman el-Makdîsî (ö.665/1266), *ez-Zeyl ‘Ale’r-Ravzateyn*, Darü’l-Küttübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s.27. (*ez-Zeyl*); Vüheybî Abdullah b. İbrahim, *el-İzz b. Abdüsselam Hayatühü ve Asârühü ve Menhecühü fi’r-Tefsir*, y.t., 1982, s.104. (*el-İzz b. Abdüsselam*)

26) Ebû Şâme, *ez-Zeyl*, s. 44; Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 104.

27) Bkz. Yafî, *Mir‘at*, C. IV, s. 119; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 210, 211; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 442; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 316.

İbn Dakîki'l-İd (625-702): Takiyyüddîn Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali b. Vehb b. Mutî' el-Kuşeyrî. Mısır'da, Takiyyüddîn Abdurrahman b. Abdulvahhab'tan sonra Şafî mezhebinde Kâdî'l-kudât olarak tayin edilmiştir.²⁸ İbnü's-Sübki onun hakkında şöyle der: "Şeyhülislâm, hafız, zahit, mutlak müctehid, tüm şer'î ilimlerde otorite ..."²⁹ Hocasına "Sultanü'l-ulema" lakabını veren İbn Dakîki'l-İd³⁰ birçok değerli eser kaleme almıştır. En önemli eserleri "Şerhu Umdeti'l-Ahkâm", "el-İmâm fi'l-Hadis", "el-İlmâm" ve "el-İktirah"tır.³¹

Şihabuddîn el-Karâfî (ö. 684/1285): Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris b. Abdurrahman b. Abdullah el-Mısırî. Malikî mezhebinden olan el-Karâfî, İzzüddîn b. Abdüsselâm'dan birçok ilim dalında dersler almıştır. İctihat mertebesine ulaşan el-Karâfî, "ez-Zehîra", "Envârü'l-Burûk Fî Envâi'l-Furûk", "Şerhu Tenkîhi'l-Fusûl", "el-İnkâm" gibi çok değerli eserler vermiştir.³²

Celâluddîn ed-Dişnâvî (615-677): Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Kindî. İzzüddîn b. Abdüsselâm'dan fıkıh ve usûl okumuştur.³³

Abdullatif b. el-İzz b. Abdüsselâm (628-695): Babasından fıkıh okuyan Abdullatif, fıkıh ve usûlde derin bir bilgiye sahiptir. İbnü's-Sübki, kendisinden babasının hayatını ve "Mülhetü'l-İ'tikad" adlı eserini rivayet ederek tabakatında aynen nakletmektedir.³⁴

Şerefüddîn Ebu Muhammed ed-Dimyâtî (613-705): Fıkıh, usul ve hadis ilminde temayüz eden Abdülmü'min ed-Dimyâtî birçok eser bırakmıştır. "Kitabu's-salati'l-Vusta" ve "el-Erbeün el-mütebayne" bunlardan bir kaçıdır.³⁵

Şihâbuddîn Ebü Şâme (599-665): Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman Şihâbuddîn el-Makdisî ed-Dimaşkî. Hadis, fıkıh ve tarih gibi birçok ilimde derinleşen Ebü Şâme, değerli eserler bırakmıştır. Zengiler ve Eyyübiler tarihini kaleme aldığı "Kitabu'r-Ravdateyn fi Ahbari'd-Devleteyn", "Muhtasaru Târîhi İbni Asâkir" ve "Muhtasaru'l-Müemmel" gibi eserler bunlardan bir kaçıdır.³⁶

Alâuddîn Ebu'l-Hasan el-Bacî (631-714): Şam'da İzzüddîn b. Abdüsselâm'dan fıkıh okuyan el-Bacî fıkıh, usûl, kelâm ve mantık gibi ilimlerde derin bir bilgiye sahip

28) Sübkî, *Tabakât*, C. IX, s. 212.

29) Sübkî, *Tabakât*, C. IX, s. 207.

30) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 209; İsnevî, *Tabakât*, II, s. 83; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, C. I, s.314; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 74.

31) Sübkî, *Tabakât*, C. IX, s. 212.

32) İbn Ferhûn (ö. 799/1396), *ed-Dîbâcü'l-Müzhheb fi Marifet A'yâni 'Ulemâi'l-Mezheb*, I-II, thk. Muhammed el-Ahmedi Ebu'n-Nur, Daru't-Turâs, Kahire, t.y., C. I, s. 236, 237. (*ed-Dîbâcü'l-Müzhheb*)

33) Vüheybî *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 108.

34) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 218.

35) Sübkî, *Tabakât*, C. X, s. 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVIII, s. 60.

36) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 473.

olup bu ilimlerde eserler vermiştir. “et-Tahrîr Muhtasarı’l-Muharrer”, “Ğayetu’s-Sûl Muhtasarı’l-Mahsûl”, “Keşfu’l-Hakâik fi’l-Mantuk”, er-Red ala’l-Yehûdi ve’n-Nasârâ” adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.³⁷ İbnü’s-Sübki hakkında şöyle der: “Ebu’l-Hasan el-Bacî, kelâm ilminde Eş’arî mezhebini en iyi bilen idi.”³⁸

Tacüddîn el-Firkâh (624-690): Ebu’l-Hasan Tacüddîn Abdurrahman b. İbrahim b. Diya b. Siba‘ el-Fezarî. İzzüddîn b. Abdüsselâm’dan fıkıh okuyan el-Firkâh, fıkıh ve usûlde derin bilgi sahibiydi. Zehebî, hakkında şöyle der: “ Şam diyarının fakihi, Şeyhülislam ve Şafî mezhebinin dünyadaki reisi...”³⁹

Ebu Muhammed Hibetullah el-Kıfî (601-697): el-Kıfî Fıkıh, usul, hadis, tefsir, dil ve feraiz ilminde mahir biriydi. Ayrıca Şafii âlimlerinin önde gelen simalarından biri olan el-Kıfî "Şerhu'l-Hâdi" adlı beş ciltlik fıkıh kitabı, "Şerhu Umdeti't-Tabarî ve "Şerhu Muhtasarı Ebi's-Şuca" gibi pek çok değerli eserler bırakmıştır.⁴⁰

Eserleri

İslami ilimlerde yüksek bir seviyeye ulaşan İzzüddîn b. Abdüsselâm, pek çok eser yazarak ardında ilmî ve kültürel bir servet bırakmıştır. Bununla beraber kendisi hakkında, “İlmi, eserlerinden fazla olan âlimlerdendir” denilmiştir.⁴¹ O, eserlerinde genelde akıcı, sade ve anlaşılması kolay bir dil kullanmıştır. Eserlerinin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmış olup tab edilmiştir. Ayrıca eserleri Şam’da bulunan “Daru’l-Fikr” yayın evi tarafından, “Müellefâtü el-İzz b. Abdüsselâm” serisi olarak da basılmaktadır. İlim dallarına göre yazdığı eserler şunlardır:

Tefsir

İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın Tefsir alanında yazmış olduğu eserleri şunlardır:

Muhtasarı Tefsîri’l-Mâverdî:⁴² İmam el-Mâverdî’nin “en-Nüket ve’l-‘Uyûn”⁴³ adlı tefsirinin ihtisarıdır. O, bu muhtasarın girişinde Kur’an isimlerini zikrettikten ve sure, ayet, yedi harf ve i‘câz gibi kelimelerin anlamını kısaca anlattıktan sonra, Fatiha suresinden Nâs suresine kadar sure sure Kur’ân’ın tefsirini yapmıştır.⁴⁴

37) Sübkî, *Tabakât*, C. X, s.341.

38) Sübkî, *Tabakât*, C. X, s. 340.

39) Zehebî, *el-İber*, C. III, s. 373; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 163.

40) Bkz. Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 390, 391.

41) Vüheybî *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 115.

42) Bu eserin yazma nüshası Daru’l-Kütübü’l-Mısriyye/Tefsir bölümünde 32 numarada 230 varak olarak bulunmaktadır. İbrahim Vüheybî onu tahkik etmiştir ayrıca “*el-İzz b. Abdüsselam Hayatühü ve Asâruhü ve Menhecühü fi’l-Tefsir*,” adlı doktora tezinde el-İzz b. Abdüsselam’ın bu muhtasarda takip ettiği metodu bir başlık açarak açıklamıştır. Bkz. Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 117, 201.

43) Bu eser Kuveyt Vakıflar Bakanlığınca dört cilt halinde basılmıştır.

44) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.117.

Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm:⁴⁵ Kur'ân'ı Kerim'in Fatîha'dan Nas'a kadar bütün surelerini kapsayan bir tefsirdir. İzzüddîn b. Abdüsselâm bu tefsirinde, kelimelerin anlamlarını açıklamış, Kelimelerin lûgat, nahiv ve belâgat yönlerine dikkat çekmiş ve fikhî hükümlere ağırlık vermiştir.⁴⁶

Emâlî el-İzz b. Abdüsselâm:⁴⁷ İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde Kur'ân'ı Kerim'in bazı ayetlerini tefsir etmiş, seçtiği bazı hadisleri açıklamış ve birtakım fikhî konuları tartışmıştır.⁴⁸

el-İşâretü ile'l-İcâz fî Ba'di Envâi'l-Mecâz:⁴⁹ Bazı kaynaklarda bu eser "Mecâzu'l-Kur'ân",⁵⁰ "Mecâzu'l-Fursân"⁵¹ ve "Kenzü'l-Fevâid"⁵² adıyla zikredilmektedir. Bu eserin önemi hakkında İbn Sübkî şöyle der: "Bu ve "Kavâidü'l-Ahkâm" adlı eser İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın şerî ilimlerde otorite olduğunun kanıtıdır."⁵³ Konusu İlmü'l-Beyân ve İlmü'l-Meânî olan eser, İstanbul'da hicri 1311 ve 1313 yıllarında 296 sayfa olarak basılmıştır. Ayrıca eser Şam'daki Daru'l-Fikr yayınevi tarafından da basılmıştır.

45) Bu tefsirin kütüphanelerde üç adet yazma nüshası mevcuttur; 1. İstanbul Dâmat İbrahim Paşa kütüphanesi 115 numarada (363 varak, yıl 793), 2. İstanbul Kılıç Ali Paşa kütüphanesi 43 numarada (286 varak, yıl 881), 3. Katar kütüphanesi 25: 723 numarada (248 varak yıl 873). (Bkz. Vüheybî *el-İzz b. Abdüsselam*, s.119; Haçkalı, Abdurrahman, *İzzuddin b. Abdüsselâm'da Maslahat Nazariyesi*, Sam-sun, 1999, s.71. *Maslahat Nazariyesi*)

46) Eser Beyrut Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından 2008 yılında iki cilt halinde basılmıştır. Abdullah İbrahim Vüheybî bu eser hakkında "*el-İzz b. Abdüsselam Hayatühü ve Asârühü ve Menhecühü fi'l-Tefsir*" adıyla bir doktora tezi kaleme almıştır.

47) Bu eserin kütüphanelerde farklı isimlerle beş nüshası mevcuttur: 1. Britanya müzesi 7713/570 numarada "Mesâil ve Ecvibe fî Ulûm Mûteaddide mine'l-Kur'ân ve'l-Hadis ve'l-Fikh" adıyla kayıtlıdır. 2. Yine Britanya müzesinde (9691/Add) numarada fıkıh ile ilgili bir cildin içinde yazılmış olup sayfa 112 den 161. Sayfaya kadardır. Ortalarında on sayfa eksik olup herhangi bir isim ve tarih mevcut değildir. 3. Daru'l-Kutubi'l-Misriyye Tefsir bölümünde 77 numarada "Fevâidü el-İzz b. Abdüsselâm" adıyla (166 varak yıl 982) kayıtlıdır. Bu eserin ilk bölümü "el-Fevâid fi Müşkili'l-Kur'ân" adıyla da zikredilmiş olup Rıdvân en-Nedvî tarafından bu üç nüsha esas alınarak tahkik edilmiştir. Eser hem Küveyt Vakıflar Bakanlığınca 1967 yılında hem de Cidde Daru'ş-Şurûk tarafından 1982 yılında basılmıştır. 4. Irak Müzesi kütüphanesinde 8754 numarada "Fevâid fi Ulûmi'l-Kurân" adıyla 234 sayfa olarak kayıtlıdır. 5. İstanbul Köprülû Kütüphanesi 44 numarada "Emâlî İzzüddîn b. Abdüsselâm ale'l-Kur'âni'l-Azîm" adıyla 93 sayfa olarak kayıtlıdır. (Bkz. Vüheybî *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 119-120; İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü'l-Ma'ârif*, s. 22.)

48) Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebu'l Kasım b. Hasan b. Muhammed b. Mühezzeb, *Şeceretü'l-Ma'ârifü ve'l-Ahvâl ve Sâlihu'l-Akvâli ve'l-A'mâl*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1998, s. 22. (*Şeceretü'l-Ma'ârif*)

49) Suyûtî, bu eseri "*Mecâz u'l-Fursân ilâ Mecâzi'l-Kurân*" adlı eserinde özetleyerek birçok eklemeye de bulunmuştur. Ne yazık ki bu eser günümüze kadar ulaşamamıştır (Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 122).

50) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 247.

51) Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, C. I, s. 315.

52) Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2008, s. 29. (*el-İtkân*)

53) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 247.

Fevâid fî Müşkili'l-Kur'ân:⁵⁴ İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde, sırasıyla Fatiha suresinden başlayarak Nâs suresine kadar bazı ayetlerdeki müşkil lafızları değişik açılardan inceleyerek bir takım sorular sorar, daha sonra bunları tek tek cevaplamak suretiyle kendine özgü bir metot takip eder.⁵⁵ En-Nedvî, bu eserin kendi alanındaki diğer eserlerden daha dakîk bir ilmî anlayışla yazıldığını ifade etmektedir.⁵⁶

Nübezün min Makâsidi'l-Kitâbi'l-Aziz:⁵⁷ Bu eser İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın el-İşâretu ile'l-İcâz fî Ba'di Envâi'l-Mecâz adlı eserin son bölümü olup Eymen Abdurrazzak eş-Şevâ tarafından tahkik edilmiş ve Şam'da basılmıştır. Eserin konusu Kur'ân ilimleri olup bu alanda kendisinden sonra yazılmış birçok esere de kaynaklık etmiştir.⁵⁸ İzzüddîn b. Abdüsselâm, bu eserinde, tefsir'in en önemli amacının Kur'ân'ın makâsîdine vakıf olmak olduğuna işaret ederek birkaç çeşidini de zikretmektedir. Ayrıca tefsir için zaruri olan hükümlere değinerek en doğru tefsirin Kur'ân'ın Kur'ân, Sünnet ve icma ile tefsir edilmesi olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁹

Hadis

Kaynaklarda İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın Hadis'e ilişkin eserlerinden bahsedilmektedir. Ancak günümüzde bu eserlerden bir kısmına ulaşılmış değildir. Kaynaklarda zikri geçen eserlerden bir kısmı şunlardır:

Şerhu Hâdîsi "Ummu Zer": Hz. Aişe validemizin rivayet ettiği⁶⁰ meşhur hadisin şerhidir. İstanbul Fatih Kütüphanesinde 1141 numarada kayıtlı olup üç varaktır. Hafız el-Münziri'ye ait olan "Muhtasarı Sahihî Müslim" adlı eserinin sonuna ilave olarak bulunmaktadır.⁶¹ Ancak elimizde matbu bulunan "Muhtasarı Sahihî Müslim" nüshalarının sonunda bu ilave bulunmamaktadır.

54) Bu eser İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın "*el-İşâretu ile'l-İcâz fî Ba'di Envâi'l-Mecâz*" adlı eserin ilk bölümü olup Rıdvân en-Nedvî tarafından tahkik edilmiş ve Küveyt Vakıflar Bakanlığınca 1967 yılında basılmıştır. İkinci baskısı ise Cidde Daru's-Şurûk yayınevi tarafından 1982 yılında yapılmıştır.

55) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselâm*, s.121.

56) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *el-Fevâid fî Müşkili'l-Kur'ân*, thk. Rıdvân Ali en-Nedvî, Kahire, 1982, s. 15. (*el-Fevâid*)

57) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Nübezün mi Makâsidi'l-Kitâbi'l-Aziz*, thk. Eymen Abdurrazzak eş-Şevâ, Tevzî'u'l-Mektebeti'l-Gazzali, Dumaşk, 1995. (*Nübez*)

58) İbn Kayyım el-Cevziyye "*Bedâi'u'l-Fevâid*" adlı eserinde bundan yararlanmıştı. Keza İmam Zerkeşi "*el-Burhan fî Ulümü'l-Kur'ân*" ve Suyûtî "*Mu'terekü'l-Akrân fî İcâzi'l-Kur'ân*", "*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*" ve "*el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân*" adlı eserlerinde bundan yararlanmışlardır. (Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Nübez*, s. 10)

59) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Nübez*, s.11,72.

60) Buhârî, Nikâh 82; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 92.

61) Sallâbî, Ali Muhammed, *el-Eyyûbiyyûn Be'de Salâhaddîn*, Daru İbn Cevzi, Kâhire, 2008, s. 347. (*el-Eyyûbiyyûn*)

Muhtasarı Sahihi Müslim: bunu Sübkî ve Davudî gibi bazı bilginler İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın eserleri içerisinde zikretmektedirler.⁶² Ancak günümüzde bu eser'in izine henüz ulaşamamıştır. Bunun da diğer değerli eserler gibi İslam ülkelerinin maruz kaldığı savaş ve işgal gibi nedenlerle kaybolmuş olabileceği tahmin edilmektedir.⁶³

Şerhu Hadîsi “Lâ Darara ve La Dirâra”: Bu eseri sadece en-Nedvî ona nisbet etmiştir.⁶⁴ Araştırmalarımız sonucunda buna da ulaşamadık.

Fıkıh

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın fıkıh alanında pek çok eseri mevcuttur. Bunlardan bir kısmı fıkıh usûlü, bir kısmı fıkıhın fûrû konularına ilişkin, bir kısmı ise kavaid-i külliye (külli kaideler) ilmine ilişkindir. Bu eserleri şunlardır:

Kavâ'idü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm: İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın dini ilimlerdeki derecesini en güzel bir şekilde ortaya koyan, yazıldığı zamandan günümüze kadar ilim erbabının takdirine mazhar olan ve araştırmacıların önemli başvuru kaynaklarından biri olan bu eser, bazı kaynaklarda “el-Kavâ'idü'l-Kübrâ” veya “Kavâ'idü'l-İslâm” olarak da geçmektedir.⁶⁵ İki ciltten oluşan ve defalarca basılan bu eserde O, maslahat ve mefsetet ile ilgili görüşlerini sistematik bir şekilde dile getirmiş ve büyük bir ustalıkla fıkıhın bütün konularını (ibâdât, muamelât ve Ukubât) tek bir ilkede, maslahatın gerçekleştirilmesi ve mefsetetin kaldırılması (celb-i menâfi' ve def-i mefâsid) ilkesinde toplamasını başarmıştır.⁶⁶ Eser, Süleyman Kaya ve Soner Duman tarafından “İslâmî İlimlerin Esas ve Hikmetleri” adıyla Türkçeye çevrilmiş ve İz Yayıncılık tarafından basılmıştır.

el-Kavâ'idü's-Suğra: “el-Fevâid Fî İhtisârî'l-Mekâsîd”⁶⁷ olarak da adlandırılan bu eser bir önceki eserin ihtisarı mahiyetindedir.

el-Ğaye Fî İhtisârî Nihayeti'l-Matlab Fî Dirâyeti'l-Mezheb:⁶⁸ el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) “Nihayeti'l-Matlab Fî Dirâyeti'l-Mezheb” isimli yirmi yedi ciltlik⁶⁹ eserin ihtisarıdır. İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eseri sırf ihtisar etmekle yetinmeyip el-Cüveynî'ye, hatta İmâm Şafî'ye bile katılmadığı fikhî meselelerde görüşünü delilleri ile birlikte zikretmektedir.⁷⁰ Elyazma (mahtut) olan bu Eser, İyâd Hâlid et-Tabbâ' tarafından tahkik edilmiş olup 2016 yılında tab edilmiştir.

62) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 248; Dâvudî, *Tabakât*, C. I, s. 320; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 74.

63) Sallâbî, *el-Eyyübüyyûn*, 347.

64) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselâm*, s.129; Sallâbî, Ali Muhammed, *Sultanu'l-Ulemâ ve Bai'u'l-Umerâ*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009, s. 30. (*Sultanu'l-Ulemâ*)

65) Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 119; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 247; İbn Hacer, *Refu'l-Isr*, s. 241; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, C. I, s. 315.

66) Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, I-II, Mektebetu Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997, I, s. 14. (*el-Eşbâh*)

67) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü'l-Ma'ârif*, s. 27.

68) İyâd Hâlid et-Tabbâ' tarafından tahkik edilen eser 2016 yılında basılmıştır.

69) Eser Beyrutta bulunan Daru'l-Minhâc tarafından 2007 yılında 20 cilt olarak tab edilmiştir.

70) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü'l-Ma'ârif*, s. 28.

el-Cem‘u beyne‘l-Hâvî ve‘n-Nihâye: el-Hâvî, Ebu‘l-Hasan el-Mâverdü‘nin (ö. 450 h.) yirmi üç ciltlik yazma eseridir. En-Nihâye ise yukarda da zikredildiği üzere el-Cüveynî‘nin yirmi yedi ciltlik eseridir. İzzüddîn b. Abdüsselâm bu iki eseri cem etmiştir.⁷¹ Ancak Es-Sübkî, “onu tamamladığımı sanmıyorum” şeklinde not düşmüştür.⁷² Eserin izine henüz rastlanmamıştır.⁷³

el-İmâm fi Beyâni Edilleti‘l-Ahkâm: Fıkıh Usûlüne dair yazılan bu eser Rıdvan Muh-tar b. Garbiyye tarafından tahkik edilmiştir. İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde önce hükmün kısımlarını daha sonra nassların hükümlere nasıl delalet ettiğini Kur‘an ve Sün-netten getirmiş olduğu yüzlerce örnekle açıklamaktadır. Eser 1987 yılında Beyrut‘ta ba-sılmıştır.⁷⁴

el-Fetâva el-Mısriyye: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde, Mısır‘a göç ettikten sonra kendisine sorulan bir takım fıkıh, tefsir, kelim ve diğer konulardaki soruları cevaplamak-tadır.⁷⁵

el-Fetâvâ‘l-Mevsiliyye: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde, Musul hatibi Şemsüd-dîn Abdurrahim et-Tûsî tarafından h. 654 yılında Kahire‘de kendisine sorulan ve çoğu fikhî meselelerle ilgili olan doksan soruya cevap vermektedir.⁷⁶ Bu ve bir önceki eser “Kitâbu‘l-Fetâvâ” adıyla ve tek cilt halinde Beyrut‘ta basılmıştır.⁷⁷

Makâsıdu‘s-Salât: Risale şeklinde yazılan bu eserde, adından da anlaşıldığı üzere na-mazın fazileti ve içersinde kalbe, lisâna ve organlara ait farz, vacip ve mendup fiillerin bulunmasından dolayı namazın imandan sonra Allah‘a en sevimli gelen bir ibadet oldu-ğu anlatılmaktadır.⁷⁸ İzzüddîn b. Abdüsselâm‘ın oğlu Abdullatif, bu eserin Melik Eşref‘e okuduğunu, onu çok beğendiğini ve yanına gelen özel misafirleri için okuttuğunu, hatta zamanın en meşhur vaizlerinden biri olan İbn Cevzi‘nin oğlu Şemseddîn‘e de onu verdi-ğini, okuduktan sonra “benzerinin yazılmadığı” dediğini, nakletmektedir.⁷⁹

Makâsıdu‘s-Savm: Risale şeklinde olan bu eserde İzzüddîn b. Abdüsselâm, orucun fa-zileti, dünyevî ve uhrevî faydaları, hükümleri, Allah indindeki değeri, orucu bozan şeyler,

71) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü‘l-Ma‘ârif*, s. 28.

72) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 248.

73) Muhtemeldir ki o da diğer değerli eserler gibi bir şekilde yok olup gitmiştir.

74) Bu eser pdf olarak internette mevcuttur.

75) Vühübî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 152.

76) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *El-Fetâva el-Mısriyye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ‘, Darü‘l-Fikr, Dimaşk, 2007, s. 19.

77) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Kitabu‘l-Fetavâ*, thk. Abdurrahman b. Abdülfettah, Daru‘l-Ma‘rife, Beyrut, 1986.

78) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Makâsıdü‘s-Salât*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ‘, Darü‘l-Fikr, Dimaşk, 2008, s. 9; Vühübî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.146.

79) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 239.

kefareti gerektiren şeyler, kazayı gerektiren şeyler, nafîle oruçlar, i'tikâf gibi konulardan bahseder.⁸⁰

Menâsîku'l-Hacc: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserin girişinde sefer adabı ve seferde yapılan dualardan bahseder. Ardından ihram, tavaf, sa'y, arefe, müzdelife, mina, hac ve umre'nin rükünleri, vacipleri ve sünnetleri gibi konulardan bahseder. Daha sonra Medine ziyaretine de değinerek eserini tamamlar.⁸¹

Ahkâmu'l-Cihâd ve Fadluhu: Cihadın fazileti ve hükümleri hakkında olan eser sekiz varak olup bir nüshası Berlin Kütüphanesi 4088 numarada kayıtlı olarak bulunmaktadır.⁸² Eser Nezih Hammad tarafından tahkik edilmiş olup 1986 yılında Cidde'de basılmıştır.

et-Terğîb an Salâti'r-Rağâibi'l-Mevzû'a: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde, halk arasında yaygın olarak kılınan ve "Regaip namazı"⁸³ diye adlandırılan namazın dinde yeri olmayan bir bid'at olduğunu, hakkında varid olduğu iddia edilen hadisin ise mevzu/uydurma olduğunu ve kılınmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸⁴

Risâle fî Tefnidi Reddi İbn Salâh: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eseri, İbn Salah'ın⁸⁵ bir önceki esere reddiye yazması üzerine kaleme almıştır. O, bu risalede İbn Salâh'ın Reğâib namazı'nın cevazına dair getirdiği delilleri çürütmeye çalışmaktadır.⁸⁶

Kelam

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın Kelam'a ilişkin de kitapları vardır. Bu kitaplardan bir kısmı şunlardır:

Nebze Mufîde fî'r-Reddi ale'l-Kâili bihalki'l-Kur'ân: Bir nüshası Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye 20740 numarada kayıtlı olup üç varaktır.⁸⁷

80) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Makasidu's-Savm*, thk., İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2008, s.9 vd.; Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.148.

81) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Menâsîku'l-Hâc*, thk., İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005, s.7 vd.

82) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.149.

83) Recep ayının ilk Cuma gecesi on iki rekât olarak kılınan ve her bir rekâtunda bir Fatiha, üç Kâdr ve on iki ihlâs suresinin okunmasıyla kılınan namaza verilen addır. Hakkında uzunca bir uydurma hadis de vardır. Bkz. İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, (510-597 h.) *Kitâbu'l-Mevdûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-III, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1966, C. II, s. 124-126.

84) Geniş bilgi için bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, , *Risâle fî Zemmi Salâti'r-Rağâib*, thk., İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 251-255.

85) İbn Salâh, Takıyyuddîn Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezurî eş-Şafî (577-643/1181-1245). İbnu's-Salah'ın kaleme aldığı çok sayıda kıymetli eser bulunmaktadır. Bunlardan "*Mukaddimetu İbni's-Salah*" diye meşhur olmuş bulunan Ulumu'l-Hadis, usul edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarındandır.

86) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Risâle fî Zemmi Salâti'r-Rağâib*, s.55-65.

87) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.132.

Ma'ne'l-İmân ve'l-İslâm (el-Fark beyne'l-İman ve'l-İslâm): İman ve İslam'ın tanımlarını, aralarındaki farkları, imanın eksilmesi-artması meselesini ve ilgili diğer konuları açıklamaktadır.⁸⁸

Beyânu Ahvâli'n-Nâsi Yevme'l-Kıyâme: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde berzah ve kıyamet halleri ile bazı kelâmî konuları anlatmaktadır.⁸⁹

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın şu dört risalesi, “Resâil fi't-Tevhîd”⁹⁰ adıyla tek kitapta neşredilmiştir:

El-Mulhetü Fî İ'tikâdi Ehli'l-Hakk (er-Red ale'l-Haşeviyye ve'l-Mübtedi'a): İbn Sübkî, bu risaleyi tabâkâtında İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın oğlu Abdullatif'ten rivayetle nakletmektedir.⁹¹ Ayrıca eser oğlu Abdullâtîf'in kaleminden “İzâhu'l-Kelâm Fimâ Cerâ li'l-İzz b. Abdüsselâm Fî Meseleti'l-Kelâm” adıyla Kahire Dâru'l-Envâr yayınevi tarafından h. 1370 yılında basılmıştır.⁹²

“El-Envâ' fi İlmi't-Tevhîd” ve “Risâle fi't-Tevhîd”: Tevhid üzerine kaleme alınmış eserlerdir.

Vasıyyetu eş-Şeyh İzzüddîn b. Abdüsselâm İla Rabbihi el-Meliki'l-'Allâm: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserde vasiyetini kaleme almıştır.

Tasavvuf

İzzüddîn b. Abdüsselâm tasavvuf alanında da birçok eser kaleme almıştır. Bu alanda tesbit edilebilen eserleri şunlardır:

Şeceretü'l-Me'ârif ve'l-Ahvâl ve Sâlihu'l-Akvâl ve'l-A'mâl:⁹³ İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde ma'rifetullahı (Allah'ı tanımayı) bir ağacın gövdesine, sıfatlarını bilip onlarla ve Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmayı da bu ağacın dallarına ve meyvesine benzetir. İbadet hayatından ailevî ve beşerî ilişkilere kadar bir Müslüman'ın uyması gereken adâb ve ahlâkın ele alındığı tasavvufî bir eserdir.⁹⁴ Eser İyâd Hâlid et-Tabba' tarafından tahkik edilmiş olup Daru'l-Fikr tarafından neşredilmiştir.

88) Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Ma'ne'l-İmân ve'l-İslâm*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Dımaşk, 1426/2005, s.9 vd.

89) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Beyânu Ahvâli'n-Nâsi Yevme'l-Kıyâme*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Dımaşk, 1426/2005, s. 9 vd.

90) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Resâil fi't-Tevhîd*, thk., İyâd Halid et-Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1433/2012.

91) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 218-234.

92) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 132.

93) İyad Halid et-Tabba'nın tahkik ettiği eser Daru'l-Fikr tarafından defalarca basılmıştır. Dördüncü basıncısı 2006 yılında yapılmıştır.

94) H. Yunus Apaydın, “*İbn Abdüsselam, İzzeddin*”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, C. XIX, s. 286.

El-Fiten ve'l-Belâyâ ve'l-Mihen ve'r-Rezâyâ (Fevâidü'l-Belvâ ve'l-Mihen): Eser, insanların karşılaştığı bela ve musibetlerin onlara kazandırdığı faydaları ele almaktadır.⁹⁵

Makâsîdu'r-Ri'âye Li Hukukillah (Muhtasarı Ri'âyeti'l-Muhasibi): Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) "er-Ri'âye Li Hukukillah" adlı eserinin ihtisarıdır. Eser sırf ihtisar olmayıp yer yer "faide" başlığı altında açıklamalarda da bulunulmuştur.⁹⁶

Zübedü Hulâsati't-Tasavvuf (Hellü'r-Rumûz ve Mefâtihi'l-Kunûz):⁹⁷ Eser Mısır ve Hindistanda birkaç kez basılmış olup Hindistan'ın, Ram Bur Kütüphanesinde 1:335 numarada kayıtlı bir el yazma nüshası bulunmaktadır.⁹⁸

Risâle Fi'l-Kutbi ve'l-Ebdâli'l-Erba'în: Hâcî Halîfe (ö. 1068/1658) Keşfü'z-Zunûn'da, İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın bu eserinde, insanların "kutb", "gavs" ve "kırklar"la ilgili söylediklerinin aslı olmadığını anlatmaya çalıştığını nakletmektedir.⁹⁹ Ancak biz İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın eserlerini okumamız neticesinde onun birçok yerde bunları kabul ettiğine dair ifadelere rastladık.¹⁰⁰

Mesâilü't-Tarika Fî 'İlmi'l-Hakîka: Onbir sayfalık bir risale olan bu eser Mısır'da "Tuhfetü'l-İhvân" isimli eser içerisinde basılmıştır. "Altmış mesele" diye de meşhur olan bu eser, soru ve cevap şeklinde kaleme alınmıştır.¹⁰¹

Siyer

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın siyere ilişkin yazmış olduğu eserleri şunlardır:

Bidâyetü's-Sûl Fî Tafdîli'r-Resûl: İzzüddîn b. Abdüsselâm bu eserinde, Hz. Peygamber'in diğer Peygamber ve insanlara olan üstünlüğünü Kur'ân ve Sünnetten getirdiği otuz beş delille kanıtlamaya çalışmaktadır.¹⁰²

95) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *el-Fiten ve'l-Belâyâ ve'l-Mihen ve'r-Razâyâ*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dimaşk, 1995, s.9.

96) Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Makâsîdu'r-Ri'âye Lihukukillah*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dimaşk, 1425/2004, s.11 vd.

97) İzz b. Abdüsselâm, *Zübedü Hulâsati't-Tasavvuf, (Hellü'r-Rumûz ve Mefâtihi'l-Kunûz)*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sayih, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 2009. (*Zübed*)

98) Vüheybî ise, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bu eserin 3623, 2786 ve 1468 numaralarda kayıtlı üç nüshasını gördüğünü, her üçünde de asıl müellifi olan İzzüddîn Abdüsselâm b. Ahmed el-Makdîsî'nin adı yazılı olduğunu, ayrıca İstanbul Beyazıt Kütüphanesi 3329:68 numarada kayıtlı bir nüshasının daha bulunduğunu söylemektedir. (Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselâm*, s.162.) Ancak bu eseri tahkik eden Ahmed Abdurrahim es-Sayih, Vüheybî'ye katılmadığını ifade etmektedir. Geniş bilgi için bkz. el-İmâm el-İzz b. Abdüsselâm, *Zübed*, s. 9, 10, 11.

99) Hâcî Hâlife, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn*, I-II, Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1941, C. I, s. 883.

100) Örneğin bkz. *El-Kavâidu'l-Kübra*, I, s. 15; II, s. 351, 367.

101) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselâm*, s.155.

102) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Bidâyetü's-Sûl fî Tafdîli'r-Resûl*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dimaşk, 1420/1999, s. 13 vd. (*Bidâyetü's-Sûl*)

Kıssatu Vefâti'n-Nebî: Hz. Peygamber'in vefatının anlatıldığı bu eserin bir nüshası Berlin Kütüphanesi 9614H numarada kayıtlıdır.¹⁰³

Diğer Konular

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın bu zikredilen alanların dışında da eserleri mevcuttur. Bu eserleri şunlardır:

Terğîbu Ehli'l-İslam Fî Sukna'ş-Şâm: Müslümanların Şâm yöresinde ikamet etmelerini teşvik için yazılmış olan bu risale on altı sayfa olup, 1359 h./1940 m. yılında Kudüste bulunan el-Matbaatü't-Ticâriyye tarafından basılmıştır.¹⁰⁴

Nihâyetü'r-Ruğbe Fî Edebi's-Suhbe: Paris Kütüphanesi 25:1176 numarada kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır.¹⁰⁵

El-Elğâzu'n-Nahviyye: Suyûtî, bu eseri “el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî'n-Nahv” adlı eserinde zikretmiştir.¹⁰⁶

Selâsetün ve Selâsüne Şi'ran fî Medhi'l-Ka'be: Berlin Kütüphanesi 6068 numarada bir nüshası bulunmaktadır.¹⁰⁷

Ed-Delâilü'l-Müteallikatü bi'l-Melâiketi ve'n-Nebiyân ve'l-Halki Ecmain: Sübkî, melekler ve nebiler hakkında yazılmış olan bu eserin eşsiz olduğunu söylemektedir.¹⁰⁸

Kendisine Yanlışlıkla İsnad Edilen Eserler

Bazı kaynaklardaki bilgiler dikkatlice incelendiğinde İzzüddîn b. Abdüsselâm'a birçok eserin yanlışlıkla isnat edildiği görülecektir. Kendisine yanlışlıkla isnad edildiği düşünülen eserlere bakıldığında, bunların büyük bir kısmının isim veya nisbe benzerliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

Meclisun Fî Zemmi'l-Haşîşe: Leiden Brill Kütüphanesinde 2:1056 numarada bir nüshası bulunan bu eser, aynı zamanda “Keşfu'l-Esrâr” adlı eserin de müellifi olan İzzüddîn Abdüsselâm b. Ahmed el-Makdîsî (ö. 678/1280)'ye aittir.¹⁰⁹

Keşfü'l-İşkâlât 'an Ba'di'l-Ayât: el-Vüheybî, on yapraklık bir risale olan bu eserin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi (ö. 744/1343)'ye ait olduğunu gösteren, 1317 h. yılında İsmail b. Şeyh Muhammed eş-Şâş hattıyla yazılmış ve Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye

103) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.157.

104) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam* s.158.

105) Haçkalı, *Maslahat Nazariyesi*, s. 68.

106) Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Muhammed b. Osman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî'n-Nahv*, Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, I-II, Beyrut, t.y., II, s. 41-43.

107) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.158.

108) Sübkî, *Tabakât*, VIII, s. 248.

109) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü'l-Ma'ârif*, s.32.

Teymuriyye bölümünde 297 numarada kayıtlı bir nüshasına vakıf olduğunu söylemektedir.¹¹⁰

el-‘İmâd fî Mevârisi’l-‘İbâd: Bu eser İzzüddîn b. Ahmed b. Muhammed b. Abdüsselâm el-Mısırî eş-Şafîî’ye aittir.¹¹¹

Ferâidü’l-Fevâid ve Te‘arudü’l-Kavleyn li Müctehidin Vahid: el-Vüheybî, bu eserin de el-İzz b. Abdüsselâm’a yanlışlıkla nisbet edildiğini, asıl müellifinin el-Münavî diye meşhur olan Şemseddin b. Muhammed es-Sülemî eş-Şafîî olduğunu tesbit ettiğini söylemektedir.¹¹²

Keşfu’l-Esrâr ‘an Hikemi’t-Tuyûri ve’l-Ezhâr: Bu da İzzüddîn Abdüsselâm b. Ahmed el-Makdîsî’ye aittir.¹¹³

Nuhbetü’l-Arabiyye fî Elfâzi’l-Ecrumiyye: Eser Ahmed b. Muhammed b. Abdüsselâm’a aittir. Zira “Metnü’l-Ecrumiyye”nin müellifi olan İbn Ecrum, h. 672 yılında, yani el-İzz b. Abdüsselâm’ın vefatından 12 sene sonra dünyaya gelmiştir.¹¹⁴

Şerhu Münteha’s-Sûl ve’l-Emel fî ‘İlmeyi’l-Usûl ve’l-Cedel: Eser Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm el-Malikî (ö. 749 h.)’ye aittir.¹¹⁵

İlmî Kişiliği

İzzüddîn b. Abdüsselâm, onun hocalarından bahsederken de değindiğimiz gibi dönemin birçok ünlü âliminden fıkıh, usûl, kelâm, hadis gibi İslamî ilimleri okumuş ve onlardan etkilenmiştir. İlmî şahsiyetinin oluşmasında, hocaları arasında yer alan Seyfeddin el-Âmidî’nin rolü büyüktür.¹¹⁶

İzzüddîn b. Abdüsselam, bir yandan üstlendiği kâdılık, hatiplik, müftülük ve müderislik gibi önemli görevleri ifa ederken bir yandan da bid’at ve hurafelerle mücadele ediyordu. Emevî Camiî hatipliği esnasında dönemin hatipleri tarafından yapılan ve gelenek halini alan minbere kılıç vurmak, siyah elbise giymek, hutbelerde yöneticilere övgüde bulunmak gibi adetlere, bid’attır gerekçesiyle karşı çıkmış ve onları yapmamıştır. O, hutbelerinde yöneticileri övmeyip onlara dua etmekle yetinmiştir. Ayrıca Recep ayının 27. gecesini kılınan on iki rekâtlık Regâib namazına ve Berat gecesinde kılınan yüz rek’atlık

110) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.160.

111) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.161.

112) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.161.

113) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü’l-Ma’ârif*, s.31.

114) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.163.

115) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Şeceretü’l-Ma’ârif*, s.32.

116) Hatta o, bir defasında şöyle demiştir: “Ben, tartışma metodunu ve bilimsel araştırma tekniklerini O’ndan öğrendim. O’nun kadar güzel ders veren bir hocaya rastlamadım. İnsanın inançlarını şek ve şüpheye, mezhepleri zaafa düşürecek bir zındık gelse onun karşısına çıkacak Âmidî’den başka kimse bulunmazdı. Çünkü bu konuda ehliyet ve kabiliyetin hepsi onda toplanmıştı” (Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 307; Merağî, *el-Feth*, C. II, s. 57.)

namaza bid'at olduğu gerekçesiyle karşı çıkmış, hatta konuyla ilgili olarak müstakil bir risâle kaleme almıştır.¹¹⁷

Yöneticilerin yanlış uygulamaları karşısında her ne pahasına olursa olsun onları ikaz etmekten ve doğruyu söylemekten çekinmemiştir. Şâm Sultanı el-Melikü's-Salih İmâdüddîn İsmail (ö.644/1246), Mısır hükümdarı Necmeddin Eyyüb'a (ö. 648/1249) karşı haçlılarla sulh etmiş, buna mükabil bazı kaleleri onlara bırakmış ve silah satın almak için Şâm'a girmelerine izin vermiştir. Bunun üzerine İzzüddîn b. Abdüsselâm, bütün bunların caiz olmadığı yönünde fetva vermiş ve fetvasını çarşı ve pazarlarda yüksek sesle dile getirerek halka duyurmuş, ayrıca hutbelerinde Sultan'ın adını zikretmeyi bırakarak dua etmekle yetinmiştir.¹¹⁸ Bunun üzerine Sultan, onu müftülük ve hatiplik görevlerinden azletmiş ve Şam'dan ayrılana kadar (639/1241) ona baskı kurmuştu.¹¹⁹ Onun ilmî şahsiyetini ve cesaretini göstermesi bakımından tarihe "Bâi'u'l-Umerâ" (emirlerin satıcısı) olarak geçmesine neden olan olay da zikredilmeye değerdir. Kadılık görevi hakkında bilgi verirken söz konusu hadiseye değinilecektir.¹²⁰

İzzüddîn b. Abdüsselâm, "Sultânü'l-Ulemâ"¹²¹ olarak nitelendirilmiş, gerektiğinde iç-tihat etmekten geri durmamış¹²² ve mezhep taassubuna karşı çıkmıştır.¹²³ İlmî şahsiyeti ile ilgili olarak hakkında söylenenlerden bazıları şunlardır:

İbn Kesîr hakkında şöyle demiştir: "Yaşadığı dönemde Şafî mezhebinin imamı idi..."¹²⁴ Öğrencisi Şihabuddîn Ebu Şâme ise, "Hitâbet ve imâmete, insanların en layık olanı idi" demektedir.¹²⁵ Çağdaşı ve dostu malikî âlimi ibnu'l-Hâcib de, onun Gazâlî'den daha fakih olduğunu söylemiştir.¹²⁶ Mısır'a gittiği zaman, Mısır müftüsü Hafız el-Münzirî fetva vermeyi terk etmiş ve "O gelmeden önce fetva veriyorduk, onun olduğu yerde fetva vermek ona aittir" demiştir.¹²⁷ İbn 'Arefe el-Malikî, "İzzüddin b. Abdüsselâmsız icma oluşamaz" diyerek onun dönemin önemli müctehitlerinden biri olduğunu açıkça dile getirmiştir.¹²⁸

117) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 251-255; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372.

118) Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 118-119; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 242-243; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372.

119) Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 118-119; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372.

120) Bkz. Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 216-217

121) İsnevî, *Tabakât*, C. II, s. 83; Suyûtî, *Hüsni'l-Muhadara*, C. I, s. 314.

122) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 215; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 322.

123) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *el-Kavâidü's-Suğrâ (el-Fevâid fî İhtisârî'l-Kavâid)*, s. 144.

124) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441.

125) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 210.

126) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 214.

127) Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 321; Suyûtî, *Hüsni'l-Muhadara*, C. I, s. 315.

128) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *el-Fetavâ el-Mevsiliyye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabba', Darü'l-Fikr, Dimaşk, 1999, s. 7.

İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevini gerektiği gibi yerine getirmesi, zühd ve takvası, cömertliği, cesareti, mütevazılığı, belağat ve fesahati, insanlara her konuda örnek olabilecek vasıfları haiz önder bir şahsiyet oluşu, insanların ona karşı olan sevgi ve saygısı, sultanların bile kendisinden çekinmesi, bid'atlere karşı olan mücadelesi dünya malı ve makamına itibar etmeyişi, hakkında bilgi veren eserlerin hepsinin zikrettiği vasıflarıdır.¹²⁹

Üstlendiği Görevler

Halkın sevgisine mazhar olan ve dinin hükümlerini tavizsiz bir şekilde uygulamaya çalışan İzzüddîn b. Abdüsselâm, yaşadığı çağın iki büyük ilim ve kültür merkezi niteliğini taşıyan Şam ve Kahire'de değişik görevlerde bulunmuştur. Bu kapsamda kâdılık, hatiplik, müftülük ve müderrislik gibi birbirinden önemli görevler sayılabilir.¹³⁰ O, bu görevleri en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmış ve ilmiyle amel biri olarak, ümmetin ıslahını kendisine gaye edinmiş ve her ne pahasına olursa olsun hakkı dile getirmekten çekinmeyen bir âlim profili çizmiştir. Kaynaklarda zikredilen başlıca görevleri şunlardır:

Müderrislik

İzzüddîn b. Abdüsselâm, eğitimini tamamlayıp ilmî olgunluğa erişince ders vermeye ve eser te'lif etmeye başladı. Cami ve mescitlerin yanı sıra bir kısmı günümüz üniversiteleri mesabesinde olan zamanın meşhur medreselerinde müderrislik yapan İzzüddîn b. Abdüsselâm'dan ders almak için dünyanın dört bir yanından talebeler gelirdi. Daha önce de değinildiği gibi öğrencileri arasında İbn Dakîki'l-İd, Şihabuddîn el-Karâfi ve el-Makdisi gibi dönemlerinin önde gelen âlimleri de bulunur.¹³¹ O bu görevi ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir.¹³² Ders verdiği önemli medreselerden bazıları şunlardır:

Azîziye Medresesi: İzzüddîn b. Abdüsselâm müderrislik hayatına, hocası el-Amidî'nin (ö. 631 h.) başında bulunduğu Azîziye Medresesinde başlamıştır. O, hocasının vefatından sonra da, hicri 635 yılına kadar bu medresede ders vermeye devam etmiştir.¹³³

Gazzâliye Medresesi:¹³⁴ İzzüddîn b. Abdüsselâm, Sultan Melik el-Kamil (ö. 636/1238) tarafından hicri 635 yılında dönemin önde gelen âlimlerin içinde ders okuttu-

129) Sallâbî, Ali Muhammed, *Sultanî'l-Ulema ve Bai'ü'l-Umerâ*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009, s. 70-72. (*Sultanî'l-Ulema*); Haçkalı, *Maslahat Nazariyesi*, s.74.

130) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 307.

131) Süyûtî, *Husnü'l-Muhâdara*, C. VII, s. 315.

132) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 210,211; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441.

133) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.54; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 368.

134) Şam Emeviye Camiinin batı cephesinde bir zaviye olup adını, içinde i'tikâfta bulunan ve uzun bir müddet ders veren İmam Gazzâli'den (ö. 505/1111) almıştır. (Geniş bilgi için bkz. Nuaymî, *ed-Daris fi Tarih'il-Medaris*, C. I, s. 313; İbn Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Dâr'u Sâdır, Beyrut, 1980, s.240; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 368.)

ğu ve önemli eğitim kurumlarından biri olan Gazzâliyye Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Hayatında bir dönüm noktası olan Gazzâliyye Medresesinde, akıcı bir dille ve konferans edasıyla verdiği derslerin yanı sıra bu derslerde kullandığı özlü sözler ve şiirler öğrencileri cezp etmiş ve İslam dünyasının dört bir yanından kendisinden ilim öğrenmek için gelen insanların yoğun ilgisine mazhar olmuştur ve böylece şöhreti bir kat daha artmıştır. İzzüddîn b. Abdüsselâm, bu medresedeki görevine Şam'dan ayrıldığı 639/1241 yılına kadar devam etmiştir.¹³⁵

Salihyye Medresesi: İzzüddîn b. Abdüsselâm, Mısır'a göç ettiğinde oranın Hükümdarı olan el-Melikü's-Salih Necmeddin Eyyüp (ö.646/1248) tarafından güzel bir şekilde ağırlanmış, Kâhire'de yeni yaptırdığı ve içinde dört mezhep fıkının okutulduğu Salihyye Medresesine, Şâfiî mezhebi fıkın kürsüsüne müderris olarak atanmıştır. Mısır'da "ilk tefsir dersi veren"¹³⁶ unvanını elde eden İzzüddîn b. Abdüsselâm, vefat edinceye kadar burada tedrisata devam etmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir.¹³⁷

Memluk Sultanı El-Melik el-Zahir Rukneddin Baybars el-Bundukdarî (1223-1277), İzzüddîn b. Abdüsselâm'a kendi adına yaptırdığı Zahiriyye Medresesi müderrisliğini teklif etmiş ancak O, Salihyye Medresesindeki ders yoğunluğundan dolayı bunu kabul etmemiştir.¹³⁸ Ayrıca vefatından önce yerine çocuklarından dilediğini tayin etmesini kendisinden istemiş ise de o, "çocukları içersinde Salihyye Medresesi müderrisliğine ehil birinin bulunmadığını, bu işe Taceddin İbn Binti'l-E'azz'ın daha layık olduğunu söylemiştir."¹³⁹ Böylece O, ümmetin menfaatini kendi çocuklarının menfaatine tercih ederek işi ehline verme gerekliliğini bir kez daha vurgulamıştır.

Müftülük

Eyyübîler Devletinde resmi bir görev olmayan müftülük, kendini buna ehil gören, ilim ve takva ile muttasıf her din bilgini tarafından dini bir vecibe olarak yerine getirilirdi. İlim ve takvasıyla temayüz etmiş ve halkın gönlünde önemli bir yer edinmiş olan İzzüddîn b. Abdüsselâm da dini sorumluluk bilinciyle insanlara fetva veriyordu.¹⁴⁰

Şöhreti her tarafa yayılan ve "Müftü'l-Enâm" unvanını elde eden İzzüddîn b. Abdüsselâm, dini konularda kendisinden fetva almak için başvuranlara, doğru bildiğini söylüyor ve her ne pahasına olursa olsun hakkı dile getirmekten çekinmiyordu.¹⁴¹ Bunun

135) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 210; Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 54; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 368.

136) Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. I, s. 315.

137) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 211,244; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441; Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.66; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 368.

138) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 66; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 369.

139) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 442; Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 66; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 369.

140) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s. 54; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 369.

141) Yafî, *Mir'at*, C. IV, s. 116-117.

neticesinde bazen yöneticiler tarafından fetva vermekten men edilebiliyordu. Nitekim bazı fetvalarından hoşnut olmayan Melik el-Eşref Musa (ö.635/1238) ve el-Melikü's-Salîh İmadüddin İsmail (ö. 648/1251), onu iftâ'dan menetmiş ve hapse koymuşlardı.¹⁴² Fetva vermekten men edilen İzzüddîn b. Abdüsselâm, buna üzülmeye aksine sevindiğini, fetva verme işini tamamen sorumluluktan kurtulmak için yaptığını şu sözleriyle dile getirmiştir: “Fetva verme işine gelince; ben hiçbir zaman bunu istekli ve gönüllü olarak yapmadım. Müftünün Cehennem kenarında olduğunu/her an Cehenneme düşebileceğine inanıyorum. Eğer bu görevin bana Allah tarafından farz kılındığına inanmış olmasaydım kesinlikle fetva işiyle uğraşmazdım”¹⁴³

Kendisinden önce şöhretinin ulaştığı Mısır'a göç eden İzzüddîn b. Abdüsselâm (639/1241), burada da fetva vermeye ve gerçeği açıklamaya devam etmiştir. Mısır müftüsü ünlü hadisçi Hafız el-Münzirî bir saygı ifadesi olarak, üstünlüğü bütün Mısır âlimlerince kabul edilen İzzüddîn b. Abdüsselâm'a fetva verme görevini devretmiş ve “Biz, Şeyh İzzüddîn b Abdüsselâm gelmeden önce fetva veriyorduk. Şimdi ise fetva makamı onun hakkıdır”¹⁴⁴ diyerek onu taltif etmiştir. Onun bu jestine mukabil İzzüddîn b. Abdüsselâm da hadis dersini vermekten imtina etmiştir. Ayrıca her biri diğerinin ders halkasına katılarak âlimler arasında saygı ve sevginin en güzel örneğini sergilemişlerdir.¹⁴⁵

İzzüddîn b. Abdüsselâm, fetva vermede acele etmez çok titiz davranırdı. Yanlış fetvaları ilan vererek düzeltmekten de çekinmezdi. Nitekim O, bir defasında verdiği fetvanın hatalı olduğunu anlamış Mısır ve Kahire'de tellal çağırarak, “Her kim, İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın şu fetvasını işittiyse şunu bilsin ki bu fetva hatalıdır ve artık onunla amel etmesin” diye söz konusu fetvanın yanlışlığını ilan ettirmiştir.¹⁴⁶ Bu davranışı onun hakka ne denli bağlı olduğunu, halk nezdindeki itibarının sarsılması endişesi taşımadığını göstermesi bakımından çok önemlidir.

Yegâne amacı dine ve Müslümanlara hizmet olan İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın fetvaları İslam dünyasının dört bir yanına yayılmış ve kendisine fetva sormak için gelen insanların yoğun ilgisine muhatap olmuştur. Halifeden vatandaşa varıncaya kadar herkes onun verdiği fetvaları önemsiyor ve gereği ile amel ediyordu. Fetvalarını “el-Fetâvâ el-Mısıriyye” ve “el-Fetâvâ el-Mevsiliyye” adlı eserlerde toplayarak sonrakilere değerli bir miras bırakan İzzüddîn b. Abdüsselâm hakkında İbn Kesir şöyle demektedir: “Şafî mezhebinde otorite idi, dünyanın dört bir yanından fetvalarına başvurulurdu, ömrünün sonunda mezhebe bağlı kalmaksızın kendi içtihadıyla amel ederdi.”¹⁴⁷

142) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 235; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, 316.

143) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 235.

144) Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 321; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. I, s. 315.

145) Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 369.

146) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 214; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 322; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. I, s. 315.

147) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441-442; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, C. I, s. 315.

Kadılık

Sübkî, İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın oğlundan naklettiğine göre babası, Melik el-Kamil (ö. 635/1238) tarafından Şam kadılığı ile görevlendirilmiş, ancak bu görevi fiili olarak yapmış yapmadığı hakkında bilgi vermemiştir.¹⁴⁸ Davudî (ö.945/1538) ise el Kamil'in, İzzüddîn b. Abdüsselâm'ı Şam kadılığına getirmek istediğini, ancak bunu gerçekleştiremeden vefat ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁹ Bazı çağdaş araştırmacılar, onun el-Kamil tarafından Şam kadılığı ile görevlendirildiğini, ancak el-Kamil'in ölümü nedeniyle bu görevin fiili olarak gerçekleşmeden sonlandığını belirtmişlerdir. Melik el-Kamil'in Şam yönetimini kardeşi el-Melikü's-Salih İsmail'den teslim aldıktan (635/1238) iki buçuk ay sonra vefat ettiği göz önüne alındığında, bu görüşün daha tutarlı olduğu söylenebilir. Nitekim el-Kamil'in ölümünden sonra tekrar tahta geçen el-Melikü's-Salih İsmail, İzzüddîn b. Abdüsselâm ile arası iyi olmadığından bu görevlendirmeden vazgeçmiştir.¹⁵⁰

İzzüddîn b. Abdüsselâm, daha önce de belirtildiği gibi Mısır'a göç ettikten sonra el-Melikü's-Salih Necmüddin Eyyüb tarafından güzel bir şekilde ağırlanmış, Fustat ve Yukarı Mısır¹⁵¹ bölgelerine başkadi olarak atanmıştır (639/1241).¹⁵² İzzüddîn b. Abdüsselâm, kadılık hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir: "Kadılık görevinde asıl amaç, mazlumu zalimden korumak ve toplumun haklarını gözetmektir. Bu yüzden kadıların davalarını bir an önce neticelendirmeleri gerekir."¹⁵³

Kadılığı, mazlumu zalimden koruyan ve toplumun haklarını gözeten bir kurum olarak gören İzzüddîn b. Abdüsselâm, yaklaşık bir yıl gibi kısa sayılabilecek bir zaman diliminde üstlendiği bu görevi en iyi şekilde yerine getirmiş, karşılaştığı hukuksuzlukları hiç çekinmeden giderme yoluna gitmiştir. O, haktan taviz vermeyerek zaman zaman şimşekleri üzerine çekse de, asla haksızlığa geçit vermemiş ve yöneticilere söz dinlemediği durumlarda görevinden istifa etmek veya Mısır'ı terk etmek suretiyle tavrını ortaya koymuştur. Nitekim İzzüddîn b. Abdüsselâm, o anda devlet idareciliği yapmakta olan devlet ricalinin –bu şahıslar daha önce el-Melikü's-Salih Necmüddin Eyyüb (ö. 648/1249) tarafından devlet namına satın alınmışlardır¹⁵⁴– devlet hazinesine ait olarak kölelik durumlarının de-

148) Sübkî, *Tabakât*, C, VIII, s. 242.

149) Dâvûdî, *Tabakât*, C, I, s. 328; Sallâbî, *Sultanî'l-Ulema*, s. 61.

150) Vüheybî, *el-İzz b. Abdüsselam*, s.58; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 371-372.

151) Eyyûbî Devletinde Yargı işleri, Fustat, Yukarı Mısır ve Kahire olmak üzere birbirinden bağımsız üç bölgeye ayrılmıştı. Sultan Necmedin Eyyub, Fustat ve Yukarı Mısır bölgelerine İzzüddîn B. Abdüsselâm'ı, Kahire'ye ise Ebu'l-Mehasin Ali es-Sencârî'yi kadı olarak tayin etmiştir. (Bkz., Dâvûdî, *Tabakât*, I, s.316.)

152) Yafî, *Mir'at*, C, IV, s. 119; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C, XVII, s. 442; Sübkî, *Tabakât*, C, VIII, s. 210, 244; Dâvûdî, *Tabakât*, C, I, s. 316.

153) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-En'am*, (*el-Kavâidü'l-Kübrâ*), thk. Nezir Kemal Hammad-Osman Cuma, I-II, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1421/2000, II, s. 42. (*el-Kavâidü'l-Kübrâ*)

154) Osmanlıdaki kul sistemi de bir bakıma buna benzerdir. Kul sistemi hakkında geniş bilgi için Halil İnalçık'ın "Devlet-i Aliyye I" adlı kitabına bakılabilir.

vam ettiği kanaatinde idi. Ona göre, Sultanın naibi de dâhil olmak üzere, bu kişiler satılıp azat edilmedikçe bu durumun değişmeyeceği ve bu halde Müslümanların velayetlerinin kendilerinde olamayacağı, kendilerine İslam'ın köleler hakkındaki hükümlerin uygulanması gerektiği, bu sebeple yaptıkları nikâh, alışveriş vb. akitlerin sahih olmadığı ve iptal edilmesi gerektiği görüşündeydi. Bundan dolayı devlet ricali ile aralarında anlaşmazlık çıkmış, bu anlaşmazlık Mısır'ı terk etmeye varıncaya kadar sürmüştü. Ancak halkın da tesiriyle Sultan, İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın görüşüne razı olmuştur. O da başkadı sıfatıyla devlet ricalini açık artırma ile yüksek fiyata teker teker satmış, Sultan kendi özel parasıyla onları satın almış ve azat etmiştir. İzzüddîn b. Abdüsselâm bundan sonra devlet görevlerini üstlenmelerinin meşru olduğunu belirtmiş ve aldığı parayı Müslümanlara sarf etmiştir.”¹⁵⁵

Yine, Vezir Fahreddîn en-Nablusî'nin Mısır'da bir cami damına eğlence yeri inşa etmesini İslam'a bir saldırı olarak değerlendirmiş ve oğullarıyla birlikte bu inşaatı yıkmıştır. Vezirin adalet sıfatının kalktığı ilan eden İzzüddîn b. Abdüsselâm başkadılık görevinden istifa etmiştir. (640/1243)¹⁵⁶ Bu görevinden istifa eden İzzüddîn b. Abdüsselâm, ömrünün sonuna kadar eğitim-öğretim faaliyetleriyle meşgul olmuştur.

Hatiplik ve İrşat Faaliyetleri

İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şâm ve Mısır'ın en büyük camilerinde hatiplik görevinde bulunmuştur; Şâm'da Emeviyye Camii hatipliği (h. 637) ve Mısır'da Amr b. el-Âs Camii hatipliğini (h. 639) yapmıştır. İzzüddîn b. Abdüsselâm, yapmış olduğu hatiplik görevi esnasında gelebilecek tepkilere aldırmandan, hatipler tarafından yapılan birçok bid'atı terk etmiştir. Minbere kılıç vurmamak, siyah elbise giymek, hutbe ve duaları seci ve kafiyeli yapmak, hutbelerde yöneticilere övgüde bulunmak gibi o dönemde gelenek haline gelen bu tür adetlere, bid'atı gerekçesiyle karşı çıkmış ve onları yapmamıştır. O, hutbelerini yavaş ve düz bir okuyuşla irad etmiş ve hutbelerinde yöneticileri övmeyip onlara dua etmekle yetinmiştir. Ayrıca o dönemde Regaip ve Berat gecelerinde kılınan ve sünnet olarak telakki edilen namazı uydurma bir bid'at olarak nitelemiş, kılınmasına karşı çıkmış ve yöneticilerin desteğini de alarak onu yasaklamıştır.¹⁵⁷

Şâm Emeviyye Camiinde yaklaşık bir yıl hatiplik görevinde bulunan İzzüddîn b. Abdüsselâm, “emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker” ilkesini en güzel şekilde hayata geçirmiş, yanlış gördüğü uygulamaları tenkit etmekten ve eleştirmekten çekinmemiştir. Nitekim Şâm hükümdarı el-Melikü's-Salih İmadüddîn İsmail'in Mısır hükümdarı ve aynı zamanda yeğeni olan es-Salih Necmeddîn Eyyüb'a karşı haçlılardan yardım istemesini, buna mükabil sayda, şekîf ve safed gibi bazı önemli kaleleri onlara bırakmasını ve silah satın almak için Şâm'a girmelerine izin vermesini şiddetle eleştirmiştir. Eleştirilerini Şâm'ın çarşı ve pazarlarında da yüksek sesle dile getirmiş ve hutbelerinde ona dua etmeyi

155) Sübkî, *Tabakât*, C, VIII, s. 216-217; Haçkalı, *Maslahat Nazariyesi*, s. 72-73.

156) Sübkî, *Tabakât*, C, VIII, s. 210.

157) Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372.

de bırakarak tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁵⁸ Sübkî, onun bu hadiseden sonra Cuma hutbelerinde şu şekilde dua ettiğini nakleder: “Allah’ım! Bu ümmete dostlarının aziz düşmanlarının zelil olacağı, emirlerine uygun bir hayatın hüküm sürüp sana isyanın engelleneceği Raşit (doğru yolda) bir yönetim nasip et!”¹⁵⁹ İktidarının sarsılacağını düşünen el-Melikü’s-Salih İmadüddîn İsmail, onu Emeviyye Camii hatipliğinden azletmiştir. (h. 638)¹⁶⁰

İzzüddîn b. Abdüsselâm, Mısır’a göç ettiğinde el-Melikü’s-Salih Necmeddin Eyyüp (ö.646/1248) tarafından güzel bir şekilde ağırlanmış ve Mısır’ın baş kadılığı, metruk camilerin ıslah ve onarımı görevinin yanı sıra, Mısır’ın en büyük camisi olan Amr b. el-‘Âs Camii hatipliğine de (h. 639) getirilmiştir. Burada da hiçbir makam ve mevki kaygısı taşımadan ve hiç kimseden korkmadan gerçekleri söylemeye devam etmiştir. El-Melikü’s-Salih Necmeddin Eyyüp, ileride de anlatılacağı üzere bazı hadiselerden dolayı başkadılık görevinden istifa eden İzzüddîn b. Abdüsselâm’ı, iktidarını sarsacak hutbeler irad eder endişesiyle hatiplik görevinden azletmiştir. (h.640)¹⁶¹

İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın içinde yaşadığı çağ ve coğrafya, tarihin en acı olaylarına sahne olmuştur. Bir taraftan Eyyübi hanedanının birbirlerine karşı giriştikleri savaş ve iç çekişmeler, öte yandan Müslümanlara karşı peşpeşe düzenlenen haçlı saldırıları ve doğu tarafından gelen ve İslam ülkelerini kasıp kavuran, adeta taş üstünde taş ve beden üstünde baş bırakmayan, hilafet merkezi olan Bağdad’ın düşmesi ve halifenin öldürülmesi ile neticelenen Moğol saldırıları.

İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın böyle bir ortamda kayıtsız kalması düşünülemezdi. O, yazdığı kitap ve risalelerinde, yaptığı vaazlarında insanları cihada teşvik etmiş, kendisi de bizzat katılmıştır. Bir eserinde cihat ile ilgili olarak şunları söylemiştir: “Cihâd iki çeşittir: Bunlar; söz ve yazı ile cihâd, kılıç ve silâh ile cihâddır. Allah bize dininin muzaffer olması için cihat yapmayı emretmiştir. Ancak âlimin silahı, ilmi ve bilgisi; Sultanın silahı ise kılıcı ve mızrağıdır. Sultanların, kılıçlarını kâfir ve müşriklere karşı kınına koymaları caiz olmadığı gibi, âlimlerin de hak yolundan sapan azgın ve bidatçılara karşı susmaları caiz değildir.. İslam dinini aziz kılma uğruna canların tehlikeye atılması meşrudur. Bundan dolayıdır ki müslümanlardan kahraman olanların savaşta, müşriklerin safına saldıarak dalmaları caizdir. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ve dinin esaslarını delilleriyle savunmak da- sonunda can tehlikesi olsa bile- caizdir.”¹⁶²

158) Yafî, *Mir’at*, C. IV, s. 118-119; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 242-243; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372.

159) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 243.

160) Yafî, *Mir’at*, C. IV, s.118-119; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372.

161) Yafî, *Mir’at*, C. IV, s. 118-119; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C. XVII, s. 441-442; Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 244; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 315; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 372; Samerrâî, Ra’d Müslim, *Sultanî’l-Ulemâ el-İzz b. Abdüsselâm ve Fikruhü’s-Siyasî*, Müessesetü’l-Muhtâr, Kâhire, 2014, s.78-79.

162) İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Resâil fi’l-Tevhid*, thk., İyâd Halid et’Tabbâ’, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1433/2012, s.18, 24, 25, 26.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, dini ikame uğruna ilim ile cihadı hakkıyla yapmış; iyiliği emretmiş ve kötülükten sakındırmıştır. Sapık fırkalar ve batıl inançlarla mücadele etmiş, zalim ve tağutların karşısına korkusuzca dikilmiştir. Allah için gerçekleri haykırması ve hiç bir kinayıcının kinamasından korkmamıştır. Bu uğurda birçok tehlikeyle karşı karşıya kalmış, görevlerinden azledilmiş, hapse atılmış ve sürgüne gönderilmiştir. O, Ebü'l-Velid Ubâde İbn Sâmî'ten rivayet edilen şu hadisi hayatına tatbik etmiş ender şahsiyetlerden biridir: "Biz Resûlullah (s.a.v.)'a zorlukta ve kolaylıkta, sevinçli ve kederli anlarda, başkaları bize tercih edildiği zamanlarda kendisini dinleyip itaat etmeye, açıkça küfür sayılan bir şey yapmadıkları sürece devleti yönetenlerin işlerine karışmamaya, nerede olursak olalım hakkı söyleyeceğimize ve Allah hakkı için hiçbir kinayıcının kinamasından korkmayacağımıza dair biat ettik."¹⁶³

İzzüddîn b. Abdüsselâm, bizzat cihad'a katıldığı gibi halkı da buna teşvik etmiş ve savaşa hazırlık sadedinde atılacak adımların şer'î hükmünü soran idarecilere yol göstermekten geri durmamıştır. Nitekim kendisi seksen yaşında iken dönemin Mısır Sultanı Seyfeddin Kutuz (ö. 1260 m.) tarafından, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı atılacak adımlarda kendi görüşüne başvurulmak üzere davet edilmiş ve onun fetvasında karar kılınmıştır. Bunun akabinde Ayn-ı Calut denilen mevkide İslam ordusu, Moğollara karşı kesin bir zafer elde etmiştir. Moğollar, bu savaştan sonra Mısır'a asla giremedikleri gibi, bu yenilgi tarihin dönüm noktalarından biri olarak Moğollar'ın sonunun başlangıcı olmuştur.¹⁶⁴ Fransızlar Mansûre'ye hücum ettiklerinde onlara karşı İzzüddîn bin Abdüsselâm da İslâm ordusunda yer almıştır.¹⁶⁵

Sonuç

577-660/1181-1262 yılları arasında Suriye ve Mısır'da yaşayan İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şafî mezhebinde kendi döneminin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Ününü özellikle ilmi birikimi ve üstlendiği görevler esnasında doğru gördüğü meselelerde göstermiş olduğu tavizsiz tavrı ile kazanmıştır. Bu iki bariz özelliğinden dolayı sözleri halk üzerinde etkili olduğu gibi siyasi ve dinî otorite nezdinde de kabul görüyordu.

163) Müslim, İmâre 8.

164) Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 215; Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 322.

165) Savaş esnasında ve sair zamanlardaki hayatında kendisinin keramet izhar ettiğine dair kaynaklarda bolca bilgiler yer almaktadır. Bu kerametlerden biri şöyledir: Fransızlar Mansûre'ye saldırdıkları sırada şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Bunu fark eden İzzüddîn b. Abdüsselâm, birkaç kez sesinin çıktığı kadar seslenerek; "Ey rüzgâr, düşmanların tarafına git!" dedi. Bunun üzerine rüzgâr, Allahü teâlânın izni ile düşmana doğru esmeye başladı. O kadar şiddetli esti ki, düşmanların gemi ve kayıkları kırıldı. Bunun neticesinde birçok düşman askeri boğularak öldü. Sağ kalanları ise esir alındı. Savaş İslâm ordusunun zaferi ile neticelendi. (Sübkî, *Tabakât*, C. VIII, s. 216.) Tarihçiler bu olayı onun kerametlerinden (Sözlükte değer, kıymet gibi anlamlara gelen kerâmet, dini bir kavram olarak peygamberlik iddiasıyla bir ilgisi olmaksızın bir mü'minde harikulâde (olağan üstü) bir halin meydana gelmesi demektir. Keramet, Allah'ın veli kuluna bir ikramdır. Asıl kerâmet, kişinin istikâmet üzere bulunması, hal ve hareketlerinin Kur'an ve Sünnet'e uygun olmasıdır.) biri olarak zikretmektedirler. (Dâvûdî, *Tabakât*, C. I, s. 323; Sallâbî, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 401.)

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın yaşadığı dönemde Şam ve Kahire, eğitim ve öğretim bakımından İslam tarihinin en parlak ve hareketli şehirlerindendi. Tahsil hayatına geç sayılabilecek bir yaşta başlayan İzzüddîn b. Abdüsselâm, elverişli ve zengin bir ilmî ortamda dönemin önde gelen âlimlerin rahle-i tedrisatından geçerek tefsir, hadis, fıkıh, usul, kelam, dil ve belagat gibi değişik alanlarda ilmî yetkinliğe ulaşmıştır. Telif ettiği eserler, yetiştirdiği talebeler ve üstlendiği görevlerle örnek bir âlim olarak tarihteki yerini almıştır.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, pek çok eser yazarak ardında ilmî ve kültürel bir servet bırakmıştır. Bununla beraber kendisi hakkında, “İlmi, eserlerinden fazla olan âlimlerdendir” denilmiştir. O, eserlerinde genelde akıcı, sade ve anlaşılması kolay bir dil kullanmıştır. Eserlerinin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmış olup tab edilmiştir.

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus, “*İbn Abdüsselam, İzzeddin*”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XIX, ss. 284-287.
- Dâvûdî, Şemsüddin Muhammed b. Ali, (ö. 945 h.) *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I-II, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- Ebü Şâme, Şihabüddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman el-Makdîsî (ö. 665 h.), *ez-Zeyl 'Ale'r-Ravzateyn*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- Hâcî Hâlîfe, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn*, I-II, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1941.
- Haçkalı, Abdurrahman, *İzzuddin b. Abdisselâm'da Maslahat Nazariyesi*, Samsun, 1999.
- İbn Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Dâr'u Sâdır, Beyrut, 1980.
- İbn Ferhûn (ö. 799 h.), *ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Marifet A'yâni 'Ulemâi'l-Mezheb*, I-II, thk. Muhammed el-Ahmedi Ebu'n-Nur, Daru't-Turâs, Kahire, trs.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, (ö. 852 h.) *Refu'l-Isr an-Kudâti'l-Mısır*, thk. Ali Muhammed Ömer, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1418/1998.
- İbn Kesîr, İmadüddîn Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (701-774 h.), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, I-XXI, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire, 1419/1998.
- İbn Tağriberdî, Cemalüddin Ebu'l-Mehasin Yusuf, (813-874) *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1992.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, (510-597 h.) *Kitâbu'l-Mevdûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-III, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1966.
- İsnevî, Cemâleddîn Abdurrahîm, (ö.772 h.) *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987.

- İzz b. Abdüsselâm, *Zübedü Hulâsati't-Tasavvuf (Hellü'r-Rumûz ve Mefâtihu'l-Kunûz)*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sayih, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 2009.
- İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Risâle fî Zemmi Salâti'r-Rağâib*, thk., İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005.
- _____, *Şeceretü'l-Ma'ârifî ve'l-Ahvâl ve Sâlihu'l-Akvâli ve'l-A'mâl*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1998.
- _____, *Beyânu Ahvâli'n-Nâs Yevme'l-Kıyâme*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Dımaşk, 1426/2005.
- _____, *Bidâyetu's-Sûl fî Tafdîli'r-Resûl*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1420/1999.
- _____, *el-Fetavâ el-Mevsiliyye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabba', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1999.
- _____, *el-Fetâva el-Mısıriyye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 2007.
- _____, *el-Fevâid fî Müşkili'l-Kur'ân*, thk. Rıdvan Ali en-Nedvî, Kahire, 1982.
- _____, *el-Fiten ve'l-Belâyâ ve'l-Mihen ve'r-Razâyâ*, thk. İyâd Hâlid et-Tabba', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1995.
- _____, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-En'am, (el-Kavâidü'l-Kübrâ)*, thk. Nezir Kemal Hammad-Osman Cuma, I-II, Darü'l-Kalem, Beyrut, 1421/2000.
- _____, *Kitabu'l-Fetavâ*, thk. Abdurrahman b. Abdülfettah, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.
- _____, *Ma'ne'l-İmân ve'l-İslâm*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Dımaşk, 1426/2005.
- _____, *Makasidü's-Salât*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 2008.
- _____, *Makâsidu'r-Ri'âye Lihukukillah*, thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ', Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1425/2004.
- _____, *Makasidu's-Savm*, thk. İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2008.
- _____, *Menâsiku'l-Hâc*, thk., İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005.
- _____, *Nübezün mi Makâsidi'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Eymen Abdurrazzak eş-Şevâ, Tevzî'u'l-Mektebeti'l-Gazzali, Dımaşk, 1995.
- _____, *Resâil fî't-Tevhid*, thk., İyâd Halid et'Tabbâ', Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1433/2012.
- Merağî, Abdullah Mustafa, *el-Fethu'l-Mubîn fî Tabakati'l-Usuliyin*, nşr. Muhammed Ali Osman, Matbaatü'l-Ensari's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1366/1947.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *el-Eyyûbiyyûn Be'de Salâhaddîn*, Darü İbn Cevzi, Kâhire, 2008.
- _____, *Sultanu'l-Ulemâ ve Bai'u'l-Umerâ*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2009.

- Samerrâî, Ra'd Müslim, *Sultanü'l-Ulemâ el-İzz b. Abdüsselâm ve Fikruhü's-Siyasî*, Müessesetü'l-Muhtâr, Kâhire, 2014.
- Sellâmî, Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Rafî', *Tarihü Ulemâi Bağdad*, thk. Abbas el-Azâvî, ed-Darü'l-Arabiyyetü li'l-Mevsuat, Beyrut, 1420/2000.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcuddîn, Abdülvehhab b. Ali (727-771 h./1327-1370 m.), *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tânâhî-Abdulfettâh Muhammed el-huluv, Darü'l-İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, trs.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Muhammed b. Osman (849-911/1445-1505), *Hüsni'l-Muhadara fi Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Darü'l-İhyai'l-Kütubi'l-Arabiyye, Kahire, 1387/1967.
- _____, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, Dâru'l-Kütubi'l-İmiyye, I-II, Beyrut, t.y.
- _____, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, I-II, Mektebetu Mustafa el-Bâz, Rıyad, 1997.
- _____, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2008.
- Vüheybî Abdullah b. İbrahim, *el-İzz b. Abdüsselam Hayatühü ve Asâruhü ve Menhecühü fi't-Tefsir*, y.y., 1982.
- Yafî, Ebu Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman, (ö. 768 h.) *Mir'atü'l-Cinân ve İbretü'l-Yekzan fi Ma'rifeti ma Yu'teberu min Havadisi'z-Zaman*, Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut, 1997.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1347) *el-İber fi Haberi men Ğaber*, thk. Ebu Hacer Muhammed Zağlul, I-IV, Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.